

Mursi Etkisi diye bir şey var mı? Siyasal İslamcıların 2013 Sonrası Seçim Performanslarına Genel Bir Bakış

Nicholas Gjorvad

Özet: Mısır'da iktidardaki kaotik bir yılının ardından Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığını sonlandıran 2013 darbesi, pek çokları tarafından İslamcı partilerin Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki siyasi desteğinin zayıflamasının bir göstergesi olarak okunmuştur. Peki, gerçekte Müslüman Kardeşler bağlantılı partilerin oyları üzerindeki temel etmenler nelerdi? Bu çalışma, 2013'ten itibaren bölgede yapılan ve İhvan bağlantılı partilerin katıldığı parlamento seçimlerini daha yakından mercek altına almaktadır. Söz konusu seçimleri incelediğimizde 2013 sonrasında İhvan bağlantılı partileri olumsuz anlamda etkileyen kayda değer bir "Mursi etkisinin" olmadığı görülmektedir. Aksine bu ülkelerdeki yerel siyasi bağlam ve faktörler, İhvan bağlantılı partilerin performansının ardındaki itici güç olarak kendisini göstermektedir.

Giriş

Mısır'da Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığının sona ermesiyle sonuçlanan Temmuz 2013 askeri darbesinden bu yana İslamcı siyasi partilerin MENA bölgesindeki geleceği hakkında geniş kapsamlı tartışmalar yaşandı¹. Mursi'nin devrilmesinin yansımaları yalnızca Mısır'da değil İhvan bağlantılı siyasi partiler üzerinden diğer ülkelerde de dikkatleri Müslüman Kardeşlerin gelecekteki siyasi kaderi üzerine çekti. Bununla birlikte temelde Mısır'daki siyasi aktörlerle ordu arasında geçtiği izlenimi veren bu çekişme aynı zamanda daha geniş bölgesel bir siyasi iktidar ve nüfuz mücadelesinin bir parçasıdır. Bir yandan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi devletler İhvan bağlantılı örgütleri yasaklama veya en azından siyasi güçlerini önemli ölçüde kısıtlamaya çalıştılar. Karşı tarafta ise Katar ve Türkiye gibi ülkeler İhvan bağlantılı grupların destekçisi olarak görülüyor ve bölgesel nüfuz konusunda Suudi Arabistan ve BAE'nin açık rakipleridirler. Bu durum, Katar örneğinde diğer Körfez ülkeleriyle siyasal gerilimlere ve büyük oranda Katar aleyhindeki mevcut ekonomik ve siyasal ambargoların bir grup Arap ülkesi tarafından uygulanmasına neden oldu.

Körfez ülkeleri arasındaki bölgesel nüfuz ve güç rekabeti ile Mısır'daki Müslüman Kardeşler üzerindeki baskıların uzun vadedeki sonuçları, anlaşılır bir şekilde bölgeyi gözlemleyenlerin başlıca odak noktası haline geldi. Fakat bunun yerine bu makale, Mısır'da yaşanan olayların, varsa MENA bölgesindeki İslamcı siyasi partilerin, özellikle de İhvan hareketi ile bağlantısı olan veya kurucu ilkelerini Müslüman Kardeşlerin siyaset düşüncesi ekolünden ilhamla

kuran partilerin seçim performanslarına ve geleceklere hakkındaki muhtemel etkilerine odaklanacaktır². İlk bakışta, Muhammed Mursi'nin kaotik sonunun İhvan bağlantılı İslamcı partilerin MENA bölgesindeki seçimlerde başarı şansı üzerinde yıkıcı bir etkisinin olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir veya bir "Mursi etkisinden" söz etme eğilimi olabilir. Ancak bu varsayımın daha yakından incelenmesi gerekir. Bu noktada bahse konu İhvan bağlantılı grupları incelerken, her bir partinin tarihinin kısa bir özetinin yanında 2013 sonrası parlamento seçimlerindeki siyasi performanslarının bağlamı sunulacaktır.

Her ne kadar kökenleri Müslüman Kardeşlerle ilişkilendirilen veya İhvanın bir kolu olarak politika sahnesine adım atan siyasi partileri bir grup altında değerlendirme eğilimi yaygın olsa da aslında her bir parti, içinde bulunduğu özel siyasi, ekonomik ve toplumsal bağlamlara odaklanarak çalışılıp anlaşılmalıdır. Bu makalede tartışılan başlıca husus, İhvan bağlantılı her bir siyasi partinin son birkaç on yıl içerisinde öznel karakterlerini şekillendiren kendine özgü tarihi, seçim stratejisi ve siyasi ortamı bulunduğu yönündedir. Dahası MENA bölgesinde İhvan siyaset düşüncesinden neşet eden siyasi partilerin diğer İhvan kolları ile olan ilişkileri birbirinden farklıdır. Mesela Kuveyt'teki HADAS, kurucu köklerini Müslüman Kardeşler düşüncesinden almaktadır. Ancak parti Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra,³ ABD müdahalesi konusunda işgali sonlandırma tartışmasında aralarında ihtilaflar çıkması nedeniyle Müslüman Kardeşlerle olan ilişkisini kesmiştir. Bir diğer örnek, liderlerinin bazıları yakın zamanda İhvan ile hiçbir yakın bağın olmadığını öne sürse de kurucuları Müslüman Kardeşlerin siyaset düşüncesinden esinlenmiş olan

Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi'dir⁴. Bu partileri daha geniş çerçevede Sünni İslamcı partilerin ve özelde de kökü İhvan siyaset düşüncesinde olanların 2013 sonrası seçimlerdeki performansı bağlamında tartışmak önemli olsa da temelde her bir bağlam söz konusu partinin yerel ve ulusal çaptaki meselelere dönük ilgisindeki biricikliği özelinde incelenmelidir.

Bu makalede tartışılan başlıca husus, İhvan bağlantılı her bir siyasi partinin son birkaç on yıl içerisinde öznel karakterlerini şekillendiren kendine özgü tarihi, seçim stratejisi ve siyasi ortamı bulunduğu yönündedir. Dahası MENA bölgesinde İhvan siyaset düşüncesinden neşet eden siyasi partilerin diğer İhvan kolları ile olan ilişkileri birbirinden farklıdır

Bu makalenin ilk bölümü, MENA bölgesinde 2013 yılından itibaren İhvan bağlantılı partilerin katılmış olduğu parlamento seçimlerinin gerçekleştiği 7 ülkeyi (Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Moritanya, Fas ve Tunus) mercek altına alacaktır. 2013 sonrası seçimlerin sonuçları İhvan bağlantılı partilerin bu ülkelerdeki geçmiş seçim performanslarıyla karşılaştırılacaktır. Bu bölümün gayesi, Mısır'da yaşanan olayların bölgedeki seçimleri nasıl etkilediği konusunda kesin iddialarda bulunmak değil herhangi bir hâkim eğilim veya izlek olup olmadığını belirlemek için bu ülkelerdeki genel seçim sonuçlarına eğilmek olacaktır. Makalenin ikinci bölümü, Tunus ve Fas bağlamlarına yakından bakacak ve Mısır'daki olayların bölgede ne tür etkileri olmuş olabileceğini tartışacaktır. Son bölüm ise 2013 sonrası seçim performansları ışığında İhvan bağlantılı siyasi partilerin gelecek seçimlerdeki başarı şansını tartışacaktır.

2013 Öncesi ve Sonrası Parlamento Seçimleri: Ülkelere Genel Bakışlar

İhvan bağlantılı partilerin katıldığı seçimleri daha iyi inceleyebilmek için bu partilerin 2013 öncesi seçim performanslarıyla 2013'ten sonraki performanslarını kıyaslamak gerekir. Öncelikle her bir partinin faaliyet gösterdiği siyasi bağlamların pek çok farklı dinamiğe bağlı olarak geniş ölçüde farklılaştığını kaydetmek gerekir. Bu partilerin 2013'ten bu yana nasıl bir performans sergilediğini anlamamıza temel oluşturacak bir çerçeve sunmak amacıyla söz konusu partileri içerisinde buldukları siyasi bağlamlar temelinde kategorilere ayırmak faydalı olacaktır. İlk grupta, İhvan bağlantılı partilerin bir noktada parlamentodaki en büyük meclis grubunu temsil ettiği ülkeler olan ve Mısır'daki olaylardan kaynaklanan bir tür yıkıcı etkiyi tespit etmenin görece daha kolay olması gerektiği Fas ve Tunus incelenecektir. İkinci grupta İhvan bağlantılı partilerin meclisteki büyük gruplardan biri olduğu ancak parlamentodaki toplam sandalye sayısına oranla daha düşük bir temsiline olduğu Ürdün, Kuveyt ve Moritanya ülkeleri ele alınacaktır. Üçüncü ve son grupta ise İhvan bağlantılı partilerin mezhepçi bağlamlarda faaliyet gösterdiği ve çoğunlukla diğer siyasi partilerin gölgesinde kaldığı Irak ve Lübnan işlenecektir.

1) Meclis Çoğunluğu: Fas ve Tunus Örnekleri

Fas

Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) temel siyasi öğretilerinin kökenleri Müslüman Kardeşlerin siyaset düşüncesinden neşet bulmuştur. Ancak girişte de belirtildiği gibi parti liderleri, söz konusu bağlantıyı tartışmaya açmış ve bunun yerine, her ne kadar Müslüman

Kardeşlerle ilişkilendirilen yazarlarla ortak geniş ideolojik benzerlikler ve etkilenmeleri olduğunu kabul etseler de İhvan ile daha ileri bir ilişkileri olduğunu reddetmiştir. Partinin ideolojik kökleri 1990'ların başında geleceğin AKP liderleri tarafından kurulan İslamcı hareketlere kadar götürülebilse de AKP'nin resmen kuruluşu 1998 yılında gerçekleşmiştir⁵. AKP her geçen gün siyasi bir güç haline gelerek 2011 yılında yapılan genel seçimlerde parlamento çoğunluğunu elde eden siyasi parti olmakla başarısını taçlandırmıştır.

AKP, kurulduğu 1998 yılından itibaren birçok seçime katıldı. Ancak bu makalenin amaçları doğrultusunda, 2011 ve 2016 genel seçim sonuçları odak noktası olacaktır çünkü bu seçimler partinin 2013 sonrası MENA bölgesindeki gidişatı için önemli veriler sunuyor. Meclisteki toplam 395 sandalyenin 107'sini kazandığı 2011 parlamento seçimleri AKP açısından güçlü bir zafere tanık oldu⁶. Bunun sonucunda AKP, İslamcı olmayan iki partiyle birlikte AKP lideri Abdullillah Benkiran'ın Başbakanlığında meclisteki çoğunluk grubunu kurdu.

Mısır'da Mursi'nin devrilmesine neden olan olaylardan sonra bile 2016 genel seçimleri, partinin mecliste 125 sandalye kazanmasıyla AKP için önceki seçimdekinden daha da güçlü bir zafere tanıklık etti⁷. Fakat seçimlerdeki bu güçlü performans hükümet kurma yolunda birkaç sorunu da beraberinde getirdi. Sonuç olarak, Başbakan Benkiran bir koalisyon hükümeti kuramadı: Kral VI.

AKP içindeki farklı hiziplerin rekabeti, özellikle de Kral'ın partinin siyasi gücünü ve başarı şansını zayıflatma girişimleri göz önüne alındığında, partiyi gelecekte olumsuz etkileyebilir

Muhammed müdahale edip AKP üyesi Saadeddin Osmani'yi hükümet kurmaya teşvik etti ve Osmani sonunda Başbakan oldu⁸. Osmani AKP üyesi olsa da Kral VI. Muhammed hem kendi istediği birini Başbakan yapma gücünü sergilemiş oldu hem de AKP içindeki gerilimleri alevlendirdi. AKP içindeki farklı hiziplerin rekabeti, özellikle de Kral'ın partinin siyasi gücünü ve başarı şansını zayıflatma girişimleri göz önüne alındığında, partiyi gelecekte olumsuz etkileyebilir.

Tunus

Tunus'taki Ennahda Partisi'nin kökleri 1970'lere kadar uzanmaktadır ancak Ennahda, ülkede 2011 yılına kadar resmi olarak bir siyasi parti değildi⁹. Zeynelabidin bin Ali'nin uzun süren diktatörlüğünün Ocak 2011'de sona ermesi, Tunus'taki kitle gösterilerinin bir sonucuydu ve bu, yaygın olarak Arap Baharı diye anılan ayaklanmalar dizisinin başlangıcını oluşturdu. Bu olaylar zinciri, ülkenin ve bölgenin siyasal zeminini köklü bir biçimde değiştirdi. 2011 yılında dek yıllar içerisinde güçlü bir örgüt tabanına sahip olan Ennahda, ülkenin geleceğinde büyük bir siyasi rol oynamaya hazırды.

Bin Ali sonrası dönemde Tunus'ta 2011 ve 2014'te olmak üzere iki genel seçim yapıldı. 2011'deki seçim sonuçları, meclisteki 217 sandalyeden 90'ını kazanarak parlamentonun en büyük parti grubu olmaya hak kazanan Ennahda'nın güçlü örgütsel maharetini gösterdi¹⁰. Bu durum Ennahda'nın İslamcı olmayan iki siyasal partiyle bir geçiş hükümeti kurmasına ve başbakanlık gibi önemli makamları elinde bulundurup ülkenin demokratik geçiş sürecinde de nüfuz sahibi olmasına olanak tanıdı. Ancak izleyen yıllarda siyasal gerilimler yükseldi; ekonomik ve siyasal ilerleme yavaşladı ve Ennahda'nın siyasi muhalifleri olan solcu siyasetçilerin suikasta uğraması ülkede siyasal bir

Ennahda'nın Tunus'taki krize barışçıl ve işler bir siyasi çözüm bulmaya çalışırken yaptığı hesaplara katkıda bulunan Mısır'da Muhammed Mursi'nin etrafında dönen siyasi gerilimler, İslamcı partilerin etkili bir şekilde hükümet idare edemediği yönündeki algıyı daha da pekiştirdi

krize neden oldu. Dahası, Ennahda'nın Tunus'taki krize barışçıl ve işler bir siyasi çözüm bulmaya çalışırken yaptığı hesaplara katkıda bulunan Mısır'da Muhammed Mursi'nin etrafında dönen siyasi gerilimler, İslamcı partilerin etkili bir şekilde hükümet idare edemediği yönündeki algıyı daha da pekiştirdi. 2013 sonbaharında başlayan ve aylar süren diyalog(TunusUlusalDiyalogDörtlüsünün sponsorluğunda) sonucu başlıca siyasi güçler arasında varılan anlaşma yeni parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasına ve daha fazla siyasi yıpranmayı ve belki ileride baş gösterebilecek yaygın şiddet olaylarının önüne geçmek amacıyla yeni bir anayasanın yazılmasına imkân tanıdı.

2014 parlamento seçimleri ise Ennahda'nın meclisteki sandalye sayısının 69'a düşmesine ve partinin Tunus parlamentosundaki ikinci büyük parti grubu olmasına sahne oldu¹¹. Ennahda daha sonra, meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu kazanan ve Ennahda'nın en güçlü rakibi olarak görülen Nida Tunus ile bir koalisyon hükümetine katıldı¹². Ancak yakın zamanda Ennahda, bu koalisyondan ayrılacağını açıkladı ki bu karar, Ennahda'nın gelecek 2019 parlamento seçimlerindeki konumunu güçlendirmek için yapılmış siyasi bir hesap olarak görünüyor.

2) Zayıf Temsil: Ürdün, Kuveyt ve Moritanya Örnekleri

Ürdün

Ürdün'deki İslami Hareket Cephesi (İHC), Müslüman Kardeşlerin siyasi kanadının adı olup 1992'de kurulan görece yeni bir yapıdır¹³. İHC, kurulduğu tarihten beri pek çok seçime girmiş ama Ürdün genel seçim sistemi hakkındaki şikayetleri nedeniyle birkaç parlamento seçimini de boykot etmiştir. Parti, Ürdün seçim sisteminin daha iyi örgütlenmiş siyasi partilerin aleyhine aşiret partilerine yaradığını öne sürerek 2010 ve 2013 parlamento seçimlerini boykot etmiştir.

Parlamento seçimleri açısından Ürdün parlamentosunda 110 sandalye olup, ülkedeki partilerin etkisi zayıftır. 2003 parlamento seçimlerinde İHC iyi bir performans sergileyerek 17 sandalye kazanmıştır¹⁴. Ancak partinin sadece 6 sandalye kazandığı 2007 seçimleri İHC için büyük bir başarısızlık olarak görüldü ki bu sonuç seçim boykotlarına da zemin hazırladı¹⁵. Adil olmayan bir seçim sistemi olarak gördüğü için hem 2010 hem 2013 seçimlerini boykot ettikten sonra İHC 2016 seçimlerine İslamcı olmayan aday ve partilerin de bulunduğu kapsamlı bir seçim ittifakının bir parçası olarak katıldı. Bu ittifak, toplamda 15 sandalye kazandı ve bunların 10'u İHC'ye verildi¹⁶. Bunun sonucunda İHC meclisteki sandalyelerin görece küçük bir kısmını elinde tutmasına rağmen Ürdün'deki en büyük parti grubu oldu.

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler şimdilerde örgütün İHC'nin seçim rakipleri haline gelen önemli birkaç grubun örgütten kopmasına tanıklık etti. Örneğin 2013'te resmen kurulan Zemzem İnisiyatifi örgütün daha "ılımlı" kanadına yakın olan İhvan üyeleri tarafından kuruldu. Zemzem grubuna

bağlı adaylar toplamda 5 sandalye kazandı ancak kazanan adayların seçim listesinin aşiret bölgelerinden olan ve İslamcı olmayan üyeleri olduğunu belirtmek gerekir¹⁷. Ayrılarak kendilerine Müslüman Kardeşler Topluluğu adını veren bir diğer grup da resmi olarak 2015'te kuruldu ve 2016 parlamento seçimlerinde yalnızca 1 sandalye kazandı¹⁸. Son olarak Vasat Partisi ise 2001 yılında kurulmuş ve o tarihten itibaren Ürdün'deki Müslüman Kardeşlerin bir rakibi olagelmıştır¹⁹. Bazı tahminlere göre bu partiyle bağlantılı isimler mecliste 7 sandalye kazanmıştır ama kesin sonuçlar halen tartışma konusudur²⁰.

Ürdün İhvanı'na yönelik kapsamlı bir kısıtlama veya yasaklama tehdidi gelecek yıllarda örgüt ve İHC için başka bir büyük sorun arz etmektedir

Ürdün'deki diğer siyasi partilere kıyasla İslamcı partiler, kopuş partilerinin kurulmasına rağmen 2016 parlamento seçimlerinde iyi bir performans sergiledi. 2016 genel seçim sonuçları Müslüman Kardeşler bünyesindeki bazı isimler için umut verici olabilir ama örgüt içindeki son bölünme ve ayrılmalar İHC için sorun arz etmektedir. Bunlara ek olarak Ürdün polisi 2016'da Ürdün İhvanı'nın genel merkezini kapanmaya zorladı ki bu hareket, her ne kadar İHC halen ülkede yasal olarak faaliyet gösterse de İhvan'ın siyasi ve sosyal nüfuzunu bastırma amaçlı olarak görüldü²¹. Ürdün İhvanı'na yönelik kapsamlı bir kısıtlama veya yasaklama tehdidi gelecek yıllarda örgüt ve İHC için başka bir büyük sorun arz etmektedir.

Kuveyt

Kuveyt'teki Müslüman Kardeşler, İslami Anayasa Hareketi olarak bilinmekle birlikte HADAS adıyla siyasete katılmaları yeni bir durumdur ancak hareket 1990'lardan

beri faaliyette olsa da kökleri 1950'lere kadar uzanmaktadır²². HADAS'ın kurucu kökleri İhvan ideolojisinden kaynaklansa da uluslararası düzeyde Müslüman Kardeşler ile olan ilişkisi Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra kesilmiştir²³. Ayrıca Kuveyt'teki siyasi partilerin performansını tartışmanın zor olduğunu da belirtmek gerekir. Bu zorluk siyasi partilerin Kuveyt'te teknik olarak yasa dışı olmasından ileri gelmektedir ki meclisteki belirli bir sandalyeyi bir parti veya gruba atfetmek de zor olabilmektedir²⁴. Mesela 2016 seçimlerinde ülkenin 50 sandalyeli Ulusal Meclisi'ne giren tüm adaylara "bağımsızlar" denmiştir²⁵. Yine de HADAS, Kuveyt'te aktif bir siyasi örgüttür ve genel olarak "muhalif" bir grup olarak adlandırılmaktadır.

HADAS'ın geçen on yıldaki seçim geçmişini karmaşık bir hal üzerebilir: HADAS üyeleri birkaç seçime katılırken bazılarını da boykot etmiştir. Ülkedeki siyasi partiler yasak olduğundan hükümetler istikrarsızdır ve son on yılda birkaç parlamento seçimi yapılmıştır ancak bazı durumlarda HADAS üyelerinin sandalye sayısını belirlemek zordur. Fakat geçmişte İhvan üyelerinin de katıldığı birkaç parlamento seçimi gerçekleşmiştir. Örneğin iddialara göre HADAS, 2003 parlamento seçimlerinde 6 sandalye kazanmış sonraki 2006, 2008 ve 2009 seçimlerinde ise daha az milletvekili çıkarmıştır²⁶. HADAS daha sonra Şubat 2012 seçimlerinde 5 milletvekili çıkararak geçmiş seçim performansını iyileştirmiştir²⁷. 2012'deki ikinci genel seçimlerden başlayarak 2013'te HADAS ve muhalefetin bir parçası olarak görülen siyasi gruplar, yeni bir seçim sistemine geçilmesini protesto etmek için seçimleri boykot etmiştir²⁸. Ekim 2016'da yapılan son parlamento seçimlerinde ise HADAS ve diğer muhalif gruplar iyi bir performans sergilemiştir. Tam olarak kaç HADAS üyesinin meclise girdiğini belirlemek zor

HADAS'ın Kuveyt'teki varlığı hoş görülebilmektedir çünkü parti; iç politika ve siyaseti merkezine alan bir görüntü vermektedir ki bu da partinin varlığını Kuveyt sınırları dışında daha az tartışma konusu haline getirmektedir. Fakat HADAS'ın son yıllarda oldukça istikrarsız olan Kuveyt'teki siyasi ortamla başa çıkması da gerekmektedir

olsa da bazı tahminler HADAS bağlantılı ve diğer İslamcı siyasetçilerin 12 sandalye kazandığını öne sürmektedir²⁹.

HADAS'ın Kuveyt'te varlık gösterdiği siyasi ortam Kuveyt'in bir Körfez ülkesi ve Suudi Arabistan ile BAE'nin müttefiki olması nedeniyle bazı açılardan benzersizdir. HADAS'ın Kuveyt'teki varlığı hoş görülebilmektedir çünkü parti; iç politika ve siyaseti merkezine alan bir görüntü vermektedir ki bu da partinin varlığını Kuveyt sınırları dışında daha az tartışma konusu haline getirmektedir. Fakat HADAS'ın son yıllarda oldukça istikrarsız olan Kuveyt'teki siyasi ortamla başa çıkması da gerekmektedir³⁰. Hükümetlerin sürekli dağılması ve yeni seçim çağrıları, yılda birden fazla genel seçimin yapılabildiği durumları meydana getirmiştir³¹. Bu şartlar ve adayların bağımsız olarak seçimlere girmek zorunda olması HADAS'ın devamlı yolunu bulmak zorunda kaldığı zorlu bir siyasi ortam yaratmıştır.

Moritanya

Moritanya'daki Müslüman Kardeşler bağlantılı siyasi grubun adı Ulusal Reform ve Kalkınma Meclisi'dir ama daha çok kısa adıyla Tevessül (Tawassul) olarak bilinmektedir. Bu siyasi parti MENA bölgesinde katılımcı İslamcı partilere sahip diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak pek çalışılmamıştır. Bu durum kısmen Moritanya hükümetinin İslamcı partilerin yasal statü elde etmesini yasaklaması nedeniyle partinin 2007'ye kadar yasal bir hüviyetinin olmamasından kaynaklanmaktadır³².

Fakat 2007 öncesinde partinin üyeleri bağımsız adaylar olarak seçimlere katılmış ve bazı üyeleri bu şekilde seçim deneyimi kazanmıştır³³. Moritanya siyasal sisteminin; Cumhurbaşkanı Muhammed Velid Abdülaziz liderliğindeki Cumhuriyet için Birlik Partisi'nin güdümünde şekillendiğini kaydetmek gerekir. Bu durum Cumhuriyet için Birlik Partisi'nin son yıllarda seçim siyasetine hâkim olması sonucunu doğurmuştur.

Moritanya siyasal sisteminin; Cumhurbaşkanı Muhammed Velid Abdülaziz liderliğindeki Cumhuriyet için Birlik Partisi'nin güdümünde şekillendiğini kaydetmek gerekir. Bu durum Cumhuriyet için Birlik Partisi'nin son yıllarda seçim siyasetine hâkim olması sonucunu doğurmuştur

Tevesül, resmi bir parti olduğu bu kısa süre içinde 2013 yılından beri yapılan iki seçimde de ortalama başarılar elde etmiştir. 2013 parlamento seçimlerinde Tevesül, 147 sandalyeli mecliste 16 sandalye kazanmayı başarmıştır³⁴. 2018 parlamento seçimlerinde ise Tevesül, her ne kadar bu sayı Cumhuriyet için Birlik Partisi'nin 89 sandalyesinin yanında oldukça az kalsa da, 14 milletvekili çıkararak Moritanya'nın halihazırdaki en büyük muhalefet partisi olmayı başarmıştır³⁵. Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Velid Abdülaziz, Suudi Arabistan'ın sadık bir müttfikidir ve Moritanya'daki Müslüman Kardeşler aleyhine sert bir retorik kullanarak şiddet yanlısı radikaller ile seçimlere katılmak isteyen diğer İslamcılar arasında ayırım gözetmeyi reddetmektedir³⁶. Dahası 2013'ten beri Müslüman Kardeşlerle bağlantıları bulunan hayır kurumlarını bastırma ve partinin bazı toplantılarını engellemeye yönelik olarak hükümetin öncülük ettiği çabalar olmuştur³⁷. Parti, mecliste en çok sandalyeye sahip ikinci grup olsa da siyasi geleceği belirsizdir ve

partiyi marjinalize etmeye yönelik sürekli çabalardan etkilenebilir.

3) Mezhepçi Bağlamlarda İhvan Bağlantılı Partiler: Irak ve Lübnan Örnekleri

Irak

İslami Irak Partisi Irak'taki İhvan bağlantılı parti olup, 1960'ta kurulmuştur ancak kökleri 1945'e kadar uzanmaktadır³⁸. Parti, Irak'taki en büyük siyasi hareketlerden biri olup geniş kapsamlı hayır kurumları ağını işletmektedir. Saddam Hüseyin döneminde parti yasa dışı ilan edilmiştir ve partinin bazı liderleri faaliyetleri yurt dışından yönetmek üzere ülkeyi terk etmiştir³⁹. Ayrıca, bu bağlamda partinin İhvan ile ilişkisi net olmasa da bazı liderlerinin yakın zamanda partinin Müslüman Kardeşler ile doğrudan bir ilişkisinin bulunmadığını belirterek örgütten bağımsız olduklarını vurguladığını belirtmek gerekir⁴⁰. ABD'nin Irak'ı işgali ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinden beri İslami Irak Partisi, çok partili koalisyonların bir parçası olarak siyasete katılmakla seçim yarışını tamamen bırakmak arasında gidip gelmektedir. Bu bağlamda tartışılması gereken dört seçim vardır.

Şii partilerin Irak'taki gücü ve ülkenin yapısal ve siyasal olarak yeniden inşa edilmesi gerektiği dikkate alındığında İslami Irak Partisi geleceğine doğru yol alırken bir dizi zorlukla karşılaşmaktadır

Saddam Hüseyin sonrası ilk seçim 2005 yılında yapılmış olsa bile İslami Irak Partisi seçimin ertelenmesine yönelik taleplerinin karşılanmaması ve ABD'nin Irak'taki varlığından kaynaklanan diğer kaygıları nedeniyle bu seçimi boykot etmiştir⁴¹. Parti, Sünni eğilimli siyasi bir liste olan ve 2005 parlamento seçimlerinde

44 milletvekili çıkaran Irak Uzlaşma Cephesi'nin bir parçası olarak yarıştığı 2010 seçimlerinde boy göstermiştir⁴². Fakat büyük ölçüde iç bölünme ve ihtilaflar yüzünden bu seçim koalisyonu 2010 parlamento seçimlerinde toplamda sadece 6 sandalye kazanabilmiştir⁴³. 2014 seçimlerinde ise İslami Irak Partisi mecliste toplam 23 sandalye kazanarak Sünni eğilimli Irak Uzlaşma listesinin önceki seçim turlarının sonuçlarında bir iyileşmeyi temsil eden Muttahidun adlı seçim listesinin bir parçası olarak yarışmıştır⁴⁴.

Hem 2010 hem de 2014 parlamento seçimlerine katılmış olsa da İslami Irak Partisi Şubat 2018'de yapılacak olan genel seçimlere katılmayacağını açıklamıştır⁴⁵. Yalnızca partiyle bağlantılı veya partinin üyesi olan kişilerin kendi başlarına seçime katılmasına izin verilmiştir⁴⁶. Bazı tahminlere göre partiyle ilişkili yaklaşık 14 isim mecliste sandalye kazanmıştır⁴⁷. 2018 genel seçimleri aynı zamanda Şii kökenli siyasi partilerin de güçlü bir varlık göstermesine sahne olarak bu partilerin genel gücünü göstermiştir⁴⁸. Özellikle de Şii partilerin Irak'taki gücü ve ülkenin yapısal ve siyasal olarak yeniden inşa edilmesi gerektiği dikkate alındığında İslami Irak Partisi geleceğine doğru yol alırken bir dizi zorlukla karşılaşmaktadır. Ayrıca parti ve liderleri, partinin Irak'taki Sünni davasını savunmadığı yönündeki eleştirilere ve liderlerinin partiyi ülkede büyük bir siyasi güç haline getirme becerilerine yönelik şüphelere maruz kalmıştır⁴⁹. Hem Irak'ın mezhepçi siyasi bağlamı hem de Sünni nüfusun bazı kesimlerinin parti aleyhindeki eleştirileri gelecekte partinin karşılaşacağı başlıca zorluklar olarak görünmektedir.

Lübnan

Lübnan'da Müslüman Kardeşler bağlantılı grubun adı İslami Grup'tur ve ülkedeki

seçimlere ilk kez 1972'de katılsa da kökleri 1950'lere dek uzanmaktadır⁵⁰. Her ne kadar aktif bir sosyal yardım programını sürdürse de meclisteki sandalye sayısı bakımından bu grubun seçimlerdeki etkisi sınırlıdır. Bu anlamda bilhassa üzerinde durulması gereken iki seçim vardır: ülkedeki siyasi sorunlar nedeniyle yapılmasında aksamalar olduğundan bu yana seçimler, ilki 2009 ikincisi 2018'de yapılmıştır⁵¹. Siyasi sistem mezhepsel çizgide bölünmüştür ve pek çok parti arasındaki rekabet siyasi iş birliğini de karmaşıklştırmaktadır.

İslami Grup Lübnan seçimlerinde kayda değer bir performans gösteremediği gibi ülkedeki ana siyasi aktörlerden biri hâline de gelememiştir. 2009 parlamento seçimlerinde parti 14 Mart İttifakı'nın bir parçası olarak yarışmıştır⁵². Fakat parti bu seçim sonucunda sadece 1 milletvekili çıkarmıştır ve koalisyonun marjinal bir aktörüdür⁵³. Gösterdiği dört adaydan hiçbirinin milletvekili seçilemediği 2018 seçimlerinde ise parti hayal kırıklığı yaratan bir seçim performansı sergilemiştir⁵⁴. Genel itibarıyla 2018 seçimleri, Başbakan Saad Hariri'nin partisinin seçimlerde kötü bir performans sergilemesiyle diğer Sünni siyasi gruplar için de zor bir yarış olmuştur⁵⁵. İslami Grup'un Lübnan'daki geleceği için öncelikli sorunu, kendisini diğer Sünni siyasi partilerden nasıl ayırttıracağı ve bölünmüş bir siyasi ortamda nasıl faaliyet göstereceği ile ilgilidir.

Seçim Sonuçları:

AKP'nin Fas'taki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2011 Parlamento Seçimleri	107
2016 Parlamento Seçimleri	125

Ennahda'nın Tunus'taki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2011 Parlamento Seçimleri	90
2014 Parlamento Seçimleri	69

İHC'nin Ürdün'deki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2003 Parlamento Seçimleri	17
2007 Parlamento Seçimleri	6
2010 Parlamento Seçimleri	Boykot edildi
2013 Parlamento Seçimleri	Boykot edildi
2016 Parlamento Seçimleri	10

HADAS'ın Kuveyt'teki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
İlk 2012 Parlamento Seçimleri	5
İkinci 2012 Parlamento Seçimleri	Boykot edildi
2013 Parlamento Seçimleri	Boykot edildi
2016 Parlamento Seçimleri	~12 (Tahmini toplam sayıya HADAS ve diğer İslamcıların kazandığı sandalyeler de dahildir)

Tevesül'ün Moritanya'daki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2013 Parlamento Seçimleri	16
2018 Parlamento Seçimleri	14

İslami Irak Partisi'nin Irak'taki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2010 Parlamento Seçimleri	6 (Toplam sayıya Irak Uzlaşma Cephesi koalisyonunun toplam milletvekili sayısı dahildir)
2014 Parlamento Seçimleri	23 Toplam sayıya Muttahidun koalisyonunun kazandığı toplam sandalye sayısı dahildir)
2018 Parlamento Seçimleri	~14 (Tahmini toplam)

İslami Grup Partisi'nin Lübnan'daki Seçim Sonuçları

Parlamento Seçimleri:	Kazanılan Sandalye Sayısı
2009 Parlamento Seçimleri	1
2018 Parlamento Seçimleri	0

İki Siyasi Bağlamın Hikayesi:**Ennahda ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Performansları**

Tunus ve Fas bağlamlarını ayrıntılı olarak incelemeden önce bu farklı gruplara dair birkaç kısa gözlem yapmak gerekir. Birincisi, 2013 sonrası seçimlerin sonuçlarını belirlemede diğer faktörlerin önüne geçecek yoğun bir "Mursi etkisinin" olduğunu gösterecek çok az veri vardır. İkincisi, yerel siyasi bağlam ve ortamlar İhvan bağlantılı partilerin 2013 sonrası performanslarını belirleyen temel faktörler olarak görünmektedir. Bunu akılda tutarak, Fas ve Tunus örnek çalışmalarına daha yakından bakmak önemlidir çünkü bunlar Mursi'nin Mısır'daki kaotik ve kısa iktidarının diğer İslamcı partiler üzerinde olumsuz bir siyasi etkisinin olup olmadığını gösteren en net örnekler olacaktır.

Hem Fas hem de Tunus, geçmişte seçim başarılarına imza atmış ve gelecekte aktif siyasi aktör olma konumunda görünen İhvan bağlantılı partilere sahiptir. İhvan bağlantılı partiler Mursi döneminde Tunus ve Fas'ta değişen derecelerde iktidar konumlarında olduğundan Mursi'nin devrilmesinin yankılarının ve iktidarı dönemine damga vuran siyasi gerilim ve kutuplaşmanın en çok bu ülkelerde hissedilmiştir. Mesela Fas ve Tunus vatandaşları Mursi'nin Mısır'daki çalkantılı iktidarını kendi ülkelerindeki İslamcı partiler aleyhinde bir gelişme olarak görmüştür. Bunu akılda tutarak, Tunus ve Fas siyasi bağlamlarının ayrıntılı bir tartışması neden Tunus'taki Ennahda Partisi 2013 sonrası parlamento seçimlerinde biraz zemin kaybettiği halde Fas'taki AKP Mısır'da yaşanan olaylara rağmen 2013 sonrası parlamento seçimlerinde daha iyi bir performans sergilediğini tespit etmeye odaklanarak yapılmalıdır.

Arap Baharı sonrası Tunus ve Mısır'daki siyasi ortamlar bazı açılardan benzerdi: iki ülkede de uzun süren otoriter rejimler son bulurken iyi örgütlenmiş İslamcı siyasi partiler yeni özgürleşmiş siyasi bir ortamdan faydalanmaya hazırdı. Mısır ve Tunus'taki Arap Baharı sonrası demokratik dönüşümün ilk birkaç yılı boyunca iki parti de etkileyici seçim zaferlerine imza atmıştır. Ancak hem Mısır'daki Müslüman Kardeşler hem de Tunus'taki Ennahda için zafer sarhoşluğu hızla yönetme zorluklarıyla baş etmeye çalışırken ülkelerindeki ekonomi ve güvenlik durumunu iyileştirmeye girişimlerinde karşılaştıkları zorluklara dönüşmüştür.

Sayırsız olay Tunus'taki artan siyaset, ekonomi ve güvenlik istikrarsızlıklarına katkıda bulunurken siyasi gerilimlerin, ekonomik ilerleme eksikliğinin ve yüksek profilli solcu siyasetçilere yönelik suikastların Ennahda'nın ülkedeki ilk siyasi deneyimlerini kötü etkileyeceği kesinlik kazandı. İslamcı partilerin MENA bölgesindeki ülkelerin siyasal geleceğini kontrol etmeye girişimlerinden duyulan korku Tunus'taki bazı aktivist ve seçmenlerin eylemlerine yol açmış olabilir. Ancak Tunusluların genelde ekonomik kalkınma eksikliğinden özelde Ennahda'nın siyasi kusurlarına uzanan iç huzursuzlukları da yok değildi⁵⁶.

Arap Baharı sonrası Tunus ve Mısır'daki siyasi ortamlar bazı açılardan benzerdi: iki ülkede de uzun süren otoriter rejimler son bulurken iyi örgütlenmiş İslamcı siyasi partiler yeni özgürleşmiş siyasi bir ortamdan faydalanmaya hazırdı

Mısır'da yaşananların ışığında, özellikle de Mısır'daki Müslüman Kardeşlerin attığı yanlış adımlar zinciri göz önüne alındığında Ennahda, Tunuslu siyasi güçler arasında işleyen bir siyasi çözüm bulma konusunda uzun vadede siyaseten ayakta

kalmayı amaçlayan hesaplı bir adım atmış görünmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü'nün 2013 sonbaharı başında Mısır'da olduğu gibi ülkenin siyasi bir çalkantıya sürüklenmesini engellemeye yardımcı olan diyalog anlaşmasını tetiklemiştir. Ennahda'nın Nida Tunus ile bir çeşit büyük koalisyonda yer alma kararı ve Temmuz 2016'da Kartaca Anlaşması'nı imzalaması da parti ve liderlerinin pragmatik siyasi tavizler vermeye istekli olduklarını ortaya koymuştur. Fakat bazılarının belirttiği gibi hükümet koalisyonu sadece büyük ve güçlü siyasi partiler arasındaydı ve daha küçük partilerin politik olarak marjinalize edilmesine değinmeyerek neticede siyasal kaynaşma hedefini daha da zorlaştırdı⁵⁷.

Son birkaç yılda Ennahda, partinin İslamcı siyasi parti olarak nitelendirilmemesi gerektiğini önesürerek siyasi tutum ve marka değiştirme girişiminde bulundu. Mesela 2016'da Ennahda'nın "Siyasal İslam'ı bırakıp demokratik İslam'a dahil oluyoruz" diyerek demokrasiyi savunan lideri Raşid Gannuşi, partinin İslamcı olarak nitelenmemesi ve daha çok "Müslüman Demokrat" olarak görülmesi gerektiğini dile getirdi⁵⁸. Gannuşi ayrıca dini ve siyasi faaliyetlerin ayrı tutulması gerektiğini savundu⁵⁹. Basına çokça yansıyan bu değişiklikler parti ile özellikle Mısır'daki diğer İslamcı partilerin siyasi çalkantıları arasına mesafe koyma ve Tunus toplumunun tüm kesimlerine açık olduğunu göstererek partinin siyasi tarihinde yeni bir sayfa açma girişimi olarak görülmektedir.

Kartaca Anlaşması ve Nida Tunus ile kurulan meclis koalisyonu Tunus için felaketi def etmiş olabilir ama iktidar koalisyonu hâlâ özellikle de ekonomi konusunda devasa zorluklarla karşı karşıyadır. Nida Tunus'un meclisteki en büyük parti grubu olduğu ve Cumhurbaşkanı Beci Kaid Sebsi'nin ülkeyi yönettiği Tunus'ta ekonomik ilerleme ve

Geldiğimiz noktada Ennahda, İhvan'ın Mısır'daki hatalarını yakından görmüştür ve İslamcılığa yönelik negatif algı ile arasına mesafe koymaya girişmektedir; ancak Tunus'ta kendi yaşadığı sorun ve hatalar ışığında partinin zaten benzer siyasi strateji ve revizyonları tasarlamak zorunda olduğu söylenebilir

siyasi reform eksikliğine karşı büyük protestolar düzenlenmiştir⁶⁰. 2018'in ilkbahar ve yaz aylarında Nida Tunus ile Ennahda arasında ekonomik reformlar ve kabine makamları üzerinde büyük anlaşmazlıklar yaşanmıştır⁶¹. Bunun sonucunda Ennahda ile Nida Tunus arasındaki meclis koalisyonu sona erdi ve her parti gelecek için kendi bağımsız yolunu çizmeye başladı⁶². Ekonomik ve siyasi problemler arasında Ennahda, bazı Tunusluların temel ekonomik ve siyasi taleplere cevap veremediğini düşündüğü bir hükümet karşısında kendisini muhalif bir noktada konumlandırmaktadır.

Her ne kadar bunlar yeni gelişmeler olsa da Ennahda büyük bir siyasi aktör olarak varlığını sürdüreceği gibi görünmektedir. 2018'de yapılan yerel seçim sonuçları Ennahda'nın oyların yüzde 27,5'ini, Nida Tunus'un ise yüzde 22,5'ini almasına tanık oldu⁶³. Her iki parti de çoğunluk oyunu alamamış olsa da bu yerel seçimler Ennahda'nın hâlâ önemli bir destek alabilme gücü olduğunu göstermektedir. 2013-2014'teki fırtınalı bir siyasi dönemin ardından Ennahda, her ne kadar bu konuları gerektiği gibi çözememiş koalisyon hükümetinde yer almış olsa da ekonomiden duyulan hayal kırıklığının yükseldiği bir zamanda kendisini bir muhalefet partisi olarak konumlandırmaktadır.

Ennahda Partisi kendi siyasi yönetim zafiyeti yüzünden zayıflarken yerel seçimlerde en yüksek oy alan parti olması siyasi canlılığını göstermenin yanında Mısır'da yaşanan olayların partinin siyasi

geleceğine ciddi bir zarar vermediğinin de bir işaretidir. Geldiğimiz noktada Ennahda, İhvan'ın Mısır'daki hatalarını yakından görmüştür ve İslamcılığa yönelik negatif algı ile arasına mesafe koymaya girişmektedir; ancak Tunus'ta kendi yaşadığı sorun ve hatalar ışığında partinin zaten benzer siyasi strateji ve revizyonları tasarlamak zorunda olduğu söylenebilir. Partinin siyasi geleceği açısından baktığımızda ise önemli siyasi ve ekonomik şartlar nedeniyle Tunus'taki tüm büyük siyasi partilere karşı sabrın tükenmekte olduğuna yönelik işaretler bulunuyor. Birincisi, seçime katılım beklenenden düşüktü. Bu da siyasete duyulan ilgisizliği ve Tunus'taki siyasi ve ekonomik koşullardan yaşanan bıkkınlığı gösterdi. İkincisi, Ennahda diğer tüm partilerden daha iyi bir performans sergilemiş olsa bile seçimler söz konusu olduğunda zaten hiçbir parti yeterince güçlü görünmemektedir.

Fas'ta, kısmen Arap Baharı'ndan kaynaklanan daha serbest bir seçim sistemine zemin hazırlayan seçim reformları nedeniyle AKP 2011 seçimlerinde güçlü bir varlık gösterdi. Meclisteki en büyük parti grubu olmayı başardığı 2011 genel seçimlerinden sonra AKP'nin ve meclis koalisyonunun Fas'taki durumu iyileştirecek siyasi ve ekonomi politikaları geliştirmede etkili olduğuna dair işaretler vardı⁶⁴. MENA bölgesinde demokratik reform yapılmasına yönelik çağrı dalgasına ek olarak bu başarılar AKP'yi Fas kralının gözünde büyüyen bir endişe kaynağı hâline getirdi. Arap Baharı'nın vaat ve umutlarının sönmesine rağmen AKP'nin 2016'daki seçim performansı mecliste 2011 parlamento seçimlerinde kazandığından daha büyük bir sandalye oranı kazanmasına yardım etti. Sadece bu sonuçlar bile Mursi'nin Mısır'daki performansının AKP'nin siyasi başarı şansı üzerinde yıkıcı bir etkisinin

olduğu fikrine karşı tek başına güçlü bir kanıt teşkil ediyor.

AKP geçen on yılda başarılı seçim performansları sergilemiş olsa da gelecek yıllarda karşılaşılabilecek dış faktörlerden oldukça bağımsız bir dizi zorluk bulunmaktadır. Birincisi ülkenin çeşitli bölgelerinde ekonomik az gelişmişlik nedeniyle artan protestolar yaşanmaktadır. Bu protestolar özellikle Fas'ın kalkınma açısından diğer bölgelerin çok gerisinde kalan kırsal bölgelerinde ekonomikkalkınmanın hızve kapsamından duyulan memnuniyetsizlikten kaynaklanmaktadır⁶⁵. AKP'nin meclisteki en büyük parti olması nedeniyle hükümetin algılanan destek eksikliğine ilişkin tatminsizliğin AKP için gelecek seçimlerde yıkıcı etkisi olabilir. İkincisi, Kral VI. Muhammed hâlâ ciddi bir güce sahip ve Fas'ta halkın desteğini almış görünmektedir⁶⁶. Görünen o ki kral AKP'yi büyüyen bir güç ve siyasi rakip olarak görmekte ve onun yerine Özgünlük ve Modernite Partisi'ni (ÖMP) desteklemektedir⁶⁷. Bu durum, ÖMP'nin AKP'ye Fas ekonomisini yönetme biçimine yönelik güçlü eleştirilerde bulunduğu bir zamana denk geliyor⁶⁸. Üçüncü bir zorluk da AKP içindeki rekabet ve bölünmeler ki bu durum özellikle iç iktidar yapıları ve rekabetlerin gerçekleştiğiyle ilgilidir. Partide Abdülilah Benkiran ile Saadeddin Osmani'yi destekleyenlerin yaratabileceği bölünmeler iç iktidar mücadeleleri arasında partinin bir bütünselliğini korumasını zorlaştırabilir⁶⁹.

AKP'nin diğer Müslüman Kardeşler örgütlerinden bağımsız bir yol çizmeye çalıştığı ve 2013'te yaşanan olayların, bazı siyasi odaklara AKP'yi Mısır İhvanı ile bağdaştırarak marjinalize etme girişimlerine kapı araladığı açıktır. 2016 genel seçim sonuçları partinin Fas'ta hâlâ güçlü bir siyasi desteğe sahip olduğunu

göstermektedir. Parti hakkındaki kamuoyu diğer İhvan gruplarından ziyade partinin yasama faaliyetlerinden kaynaklanıyor gibi görünüyor⁷⁰. Seçim başarılarından ve hem diğer siyasi partilerin hem de Kral VI. Muhammed'e yakın olanların geçmişte çıkardığı engelleri şimdilik aşmış olmasından dolayı AKP kendisini Mısır İhvanı'yla ilişkilendirmeyi amaçlayan anlatılarla arasına etkili bir şekilde mesafe koymuştur. Bu, AKP'nin Fas'taki siyasi yükselişini sürdüreceği anlamına gelmiyor çünkü parti; çetin siyasi rekabet, partinin gücünden endişe duyan güçlü bir kral ve ülkenin bazı kesimlerindeki ekonomik huzursuzluklarla karşı karşıyadır. Ancak, AKP'nin 2013 sonrası siyasi performansı partinin Mısır İhvanı'nın performansı nedeniyle seçimlerde başarısızlık yaşamak yerine performansı sayesinde İhvan'ın Mısır'daki düşüşünün tüm kötü etkilerinden geniş ölçüde kaçındığını gösteriyor.

AKP'nin diğer Müslüman Kardeşler örgütlerinden bağımsız bir yol çizmeye çalıştığı ve 2013'te yaşanan olayların, bazı siyasi odaklara AKP'yi Mısır İhvanı ile bağdaştırarak marjinalize etme girişimlerine kapı araladığı açıktır

Neticede, Fas ve Tunus İslamcı siyasi partilerin MENA bölgesindeki geleceğini tartışırken iki önemli vaka çalışması işlevi görüyor çünkü hem Tunuslu Ennahda hem de Faslı AKP kendi ülkelerinde büyük roller oynamayı sürdürmeye hazırdır. İki parti Mısır'da yaşananlardan ders çıkarmış görünüyor ama Mısır'daki olayların bu partilerin siyasi performansını önemli ölçüde etkilediğini gösteren pek kanıt yoktur. Ennahda için Mısır'da yaşananlardan ziyade attığı yanlış siyasi adımlar ve Tunus içerisindeki siyasi gerilim partinin seçim performansındaki düşüşü açıklar gibi görünüyor. AKP'nin devam eden yükselişi ise dış güçlerden

çok ülkenin ekonomik geleceğini ve kralla ilişkilerini nasıl yönettiğiyle ilgilidir.

İhvan Bağlantılı Partilerin Siyasi Başarı Şansı

MENA bölgesinde yaşanan hızlı gelişmeler ve değişen güç dinamikleri ışığında İslamcı partilerin özellikle de İhvan bağlantılı olan veya kurucu köklerini Müslüman Kardeşler düşüncesinden alanların siyasi geleceğinde neler olduğunu kesin bir şekilde tespit etmek zordur. Bir ülkede yaşanan siyasi olayların hiç kuşkusuz başka ülkelerde yankıları olsa da ülkelere has koşul ve faktörler İhvan bağlantılı bu partilerin 2013 sonrası parlamento seçimlerinde ne kadar iyi bir performans sergilediğinin en önemli göstergeleridir. Buna ek olarak Mursi'nin Mısır'daki performansının bölgedeki diğer İhvan bağlantılı partiler üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğunu gösterecek net bir kanıt görünmemektedir.

Her ne kadar bu makale MENA bölgesindeki İhvan bağlantılı partilerin sadece bazı seçimlerdeki sonuçlarını kısaca incelemiş olsa da bu partiler için her bir partinin bulunduğu özel siyasi bağlamlara güçlü bir şekilde bağlı olarak birçok muhtemel gelecek senaryonun da olduğu söylenebilir. Lübnan ve Irak gibi Şii eğilimli partilerin son yıllarda seçimlerde güçlü bir varlık gösterdiği ülkelerde İhvan bağlantılı partiler mezhepçi bölünmelerin olduğu siyasi bir atmosferle karşı karşıyadır. En iyi ihtimalle İhvan bağlantılı partiler bu ülkelerde öngörülebilir gelecekte siyasi koalisyonlarda azınlık ortakları olarak rol oynayacaktır. Moritanya, Kuveyt ve Ürdün gibi yerlerde İhvan bağlantılı partiler küçük meclis gruplarına sahip olabilir ancak bu gruplar önemli bir siyasi güç elde etmenin çok ötesindedir. Bu ülkelerde; cumhurbaşkanı, emir veya kral olsun güçlü yürüte erki ve grubun

siyasi aktivizmine karşı baskı veya kısıtlama tehdidi bu partilerin gelecekteki başarısının önündeki başlıca engellerdir. Bu noktada öyle görünüyor ki sadece Tunus ve Fas'taki İhvan bağlantılı partilerin bir hükümet kurma ve önemli bir meclis grubu olma şansları vardır. Fakat bu bağlamlarda, daha önce gösterildiği gibi ekonomik ve siyasi ilerleme taleplerine yönelik hükümet karar ve politikalarına hâkim olan veya etki eden büyük partileri bekleyen birçok zorluk vardır.

Dahası, İhvan bağlantılı partilerin MENA bölgesindeki başarı veya başarısızlığı büyük ölçüde iç siyasi atmosfere bağlı olsa bile dış güçler bu noktada dengeleme etki etmede bir rol oynamaya devam edecektir. Mesela Suudi Arabistan'ın MENA bölgesinde İhvan örgütleri aleyhine yürüttüğü kampanyanın kesinlikle kısmi ölçüde de olsa bir etkisi vardır. Bu anlamda MENA bölgesinde Müslüman Kardeşler bağlantılı partiler bir tür vekalet savaşının bir parçası haline geldi ama bu her ülkede güçlü olan bir faktör olmamakla birlikte Mısır'da yaşanan olaylardan bağımsız olarak var olacaktı. Ancak Moritanya ve Ürdün gibi yerlerde Müslüman Kardeşlerle ilişkilendirilen muhalif siyasi aktivizm aleyhindeki kısıtlamalar bu örgütlerin yerel siyasi ve toplumsal etkisine yönelik gibi görünüyor. Bu durum İhvan'ın o ülkelerdeki siyasi desteğinden duyulan kaygılardan kaynaklanıyor ki bu da Mısır'daki olaylardan bağımsız olarak zaten yaşanacaktı.

İhvan bağlantılı partilerin gelecekte siyasi bir rol oynayabileceği veya en azından seçim yarışına katılacağı ancak bu makalede ele alınmayan ülkelerin olduğunu da kaydetmek gerekir. Örneğin Cezayir'in İhvan bağlantılı partisi Barış Topluluğu Hareketi gelecek 2019 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bir aday

İhvan bağlantılı partilerin MENA bölgesindeki başarı veya başarısızlığı büyük ölçüde iç siyasi atmosfere bağlı olsa bile dış güçler bu noktada dengelere etki etmede bir rol oynamaya devam edecektir

çıkarcacığını açıkladı⁷¹. Yemen’de, ülkedeki mevcut iç savaşa uygulanabilir bir çözüm bulunursa İhvan bağlantılı parti olan İslah ülkenin siyasi geleceğinde bir rol oynayabilir. Son olarak, Mısır İhvanı var oluş mücadelesi veriyor olsa da hükümetin liderliğindeki baskıya dayanma ve örgütü yeniden inşa etme geçmişine sahiptir ve Mısır siyasi hayatında yeniden varlık gösterebilir.

İslamcı partilerin geleceğiyle ilgili tespit edilmesi gereken daha çok şey olsa da 2013’ten itibaren MENA bölgesinde yapılan genel seçim sonuçları, İhvan bağlantılı partilerin seçim performansları üzerinde yaygın ve kayda değer herhangi bir “Mursi etkisinin” olmadığını gösteriyor. Bu partiler farklı siyasi koşullara bağlı olarak farklı zorluklarla karşı karşıyadır. Gelecek yıllarda yapılması planlanan seçimlerle birlikte İhvan bağlantılı partilerin siyasi başarı şansını daha iyi anlamamıza yardım edecek daha fazla veri ve bilgi yakında mevcut olacaktır.

[Bu yazının İngilizce orijinal versiyonu Al Sharq Forum’un web sayfasında mevcuttur]

Referanslar

1. Örneğin, bkz.: Hussein Ibish, "The Brotherhood's fiasco in Egypt will change future of Islamism," The National, 21 Temmuz 2013, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018, <https://www.thenational.ae/brotherhood-s-fiasco-in-egypt-will-change-future-of-islamism-1.333376>
2. Makale boyunca bu partilerden, bir kısmı geçmişte kendileriyle İhvan arasına mesafe koymaya girişmiş olsa bile "İhvan bağlantılı partiler" olarak söz edilecektir.
3. Scott Williamson ve Nathan Brown, "Kuwait's Muslim Brotherhood under pressure," Foreign Policy, 20 Kasım 2013, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018, <https://foreignpolicy.com/2013/11/20/kuwait-muslim-brotherhood-under-pressure/>
4. Ezzoubeir Jabrane, "Benkirane: We Have No Connection with the Muslim Brotherhood," Morocco World News, 1 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018, <https://www.moroccoworldnews.com/2016/10/197765/benkirane-no-connection-muslim-brotherhood/>
5. Abdeslam Maghraoui, "Morocco: The King's Islamists," Wilson Center, 27 Ağustos 2015, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018, <https://www.wilsoncenter.org/article/morocco-the-kings-islamists>
6. BBC, "Islamist PJD party wins Morocco poll," BBC, 27 Kasım 2011, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-15902703>
7. Aziz El Yaakoubi ve Patrick Markey, "Moderate Moroccan Islamists win election, coalition talks seen as tough," Reuters, 8 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-morocco-election-tally-idUSKCN128oEP>
8. Samia Errazzouki, "Morocco's king names PJD's Othmani as prime minister," Reuters, 17 Mart 2017, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-morocco-politics/moroccos-king-names-pjds-othmani-as-new-prime-minister-idUSKBN16O1WU>
9. Al-Jazeera, "The Ennahda Movement," Al-Jazeera, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/6/24/%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%87%D8%B6%D8%A9>
10. BBC, "Tunisia's Islamist Ennahda party wins historic poll," BBC, 27 Ekim 2011, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-15487647>
11. Associated Press, "Tunisia election results: Nida Tunis wins most seats, sidelining Islamists," The Guardian, 30 Ekim 2014, Erişim Tarihi 12 Aralık 2018, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/30/tunisia-election-results-nida-tunis-wins-most-seats-sidelining-islamists>
12. Reuters, "Tunisia's Islamist party agrees to join coalition government," Reuters, 1 Şubat 2015, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-tunisia-politics/tunisias-islamist-party-agrees-to-join-coalition-government-idUSKBNOL51OB20150201>
13. The Islamic Action Front Party, "Who We Are," The Islamic Action Front Party, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://jabhajo.com/%D9%85%D9%86-%D9%86%D8%AD%D9%86/>
14. Sarah Timreck, "The Islamist Spectrum- Jordan's Mosaic," Wilson Center, 13 Aralık 2017, Erişim Tarihi 12 Aralık 2018, <https://www.wilsoncenter.org/article/the-islamist-spectrum-jordans-mosaic>
15. Muhammad Abu Rumman, "Jordan's Parliamentary Elections and the Islamist Boycott," Carnegie Endowment for International Peace, 20 Ekim 2010, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://carnegieendowment.org/sada/41769>
16. Timreck, "The Islamist Spectrum- Jordan's Mosaic."
17. A.g.e.
18. A.g.e.
19. The Islamic Center Party, "Who We Are," The Islamic Center Party, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2019, <http://www.wasat-party.org/index.php/activities>
20. Timreck, "The Islamist Spectrum- Jordan's Mosaic."
21. Suleiman al-Khalidi, "Jordanian police shut Muslim Brotherhood headquarters: senior Brotherhood figure," Reuters, 13 Nisan 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-jordan-politics-opposition-idUSKCN0XAoTX>
22. Williamson and Brown, "Kuwait's Muslim Brotherhood under pressure."

23. A.g.e.
24. IFES Election Guide, “State of Kuwait: Election for Majlis al-Umma (Kuwaiti National Assembly),” IFES, 26 Kasım 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://www.electionguide.org/elections/id/2986/>
25. A.g.e.
26. 2012 öncesi seçimlerdeki toplam sandalye sayısı için bkz. Ghanim Alnajjar, “Is Kuwait Out of the Impasse?” Carnegie Middle East Center, 8 Mart 2012, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018, <http://carnegie-mec.org/sada/47427>
27. A.g.e.
28. Williamson and Brown, “Kuwait’s Muslim Brotherhood under pressure.”
29. Al-Jazeera, “Kuwait poll: Opposition wins nearly half of parliament,” Al-Jazeera, 27 Kasım 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2016/11/kuwait-poll-opposition-wins-parliament-161127060822207.html>
30. Scott Weiner, “Kuwait’s emir just dissolved the country’s parliament. Here’s why.” The Washington Post, 17 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/17/kuwaits-emir-just-dissolved-the-countrys-parliament-heres-why/?utm_term=.917a1d7bbf30
31. Kristian Coates Ulrichsen, “Kuwait votes, again,” Foreign Policy, 25 Temmuz 2013, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://foreignpolicy.com/2013/07/25/kuwait-votes-again/>
32. Alex Thurston, “Mauritania’s Islamists,” Carnegie Endowment for International Peace, 1 Mart 2012, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=47312>
33. A.g.e.
34. France 24, “Mauritania’s ruling party wins majority of seats in parliament,” France 24, 22 Aralık 2013, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.france24.com/en/20131222-mauritania-elections-parliament>
35. Lamine Ghanmi, “Mauritania’s ruling party secures sweeping election victory,” The Arab Weekly, 21 Eylül 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://the arabweekly.com/mauritania-s-ruling-party-secures-sweeping-election-victory>
36. Lamine Ghanmi, “Mauritanian leader warns citizens against voting for Islamists,” Middle East Online, 1 Eylül 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://middle-east-online.com/en/mauritanian-leader-warns-citizens-against-voting-islamists>
37. Middle East Eye, “Mauritania shuts charity linked to Muslim Brotherhood,” Middle East Eye, 7 Mart 2014, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.middleeasteye.net/news/mauritania-shuts-charity-linked-muslim-brotherhood-1255034842>
38. Al-Jazeera, “The Iraqi Islamic Party,” Al-Jazeera, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/2/9/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A>
39. A.g.e.
40. Muhanad Seloom, “An Unhappy Return: What the Iraqi Islamic Party Gave Up to Gain Power,” Carnegie Middle East Center, 19 Kasım 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, https://carnegie-mec.org/2018/11/19/unhappy-return-what-iraqi-islamic-party-gave-up-to-gain-power-pub-77747?fbclid=IwAR2lu1NV_
41. Michael Howard, “Main Sunni party pulls out of Iraqi election,” The Guardian, 28 Aralık 2004, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.theguardian.com/world/2004/dec/28/iraq.michaelhoward>
42. Carnegie Endowment for International Peace, “Iraq,” Carnegie Endowment for International Peace, 17 Aralık 2010, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://carnegieendowment.org/2010/12/17/iraq-pub-42158#elections>
43. A.g.e.
44. Noon Post, “Announcement of the Iraqi election results, and political blocs are skeptical of them,” Noon Post, 20 Mayıs 2014, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://www.noonpost.org/content/2790>
45. Alghad Press, “The Islamic Party announces it will not participate in the upcoming under its name,” Alghad Press, 24 Şubat 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.alghadpress.com/news/%D8%A7%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9/144801/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D9%8A%D8%B9%D9%84%D9%86-%D8%B9%D8%AF%D9%85-%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%AA%D9%87-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%>

D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%82

46. Seloom, "An Unhappy Return: What the Iraqi Islamic Party Gave Up to Gain Power."

47. A.g.e.

48. Ahmed Aboulenein, "Recount shows Iraq's Sadr retains election victory, no major changes," Reuters, 10 Ağustos 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-election/recount-shows-iraqs-sadr-retains-election-victory-no-major-changes-idUSKBN1KVo41>

49. Bassam Nasser, "What did the Iraqi Islamic Party Earn from Political Work," Arabi 21, 25 Eylül 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://arabi21.com/story/1125537/%D9%85%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%Bo%D9%8A-%D8%AC%D9%86%D8%A7%D9%87-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82%D9%8A-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A>

50. The Islamic Group in Lebanon, "Who We Are," The Islamic Group in Lebanon, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://www.al-jamaa.org/%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%81%D8%AD%D8%A94/%D9%85%D9%86%20%D9%86%D8%AD%D9%86/?pnm=%D9%85%D9%86%20%D9%86%D8%AD%D9%86>

51. Ralph Ellis, "Turnout low in Lebanon's first parliamentary election in 9 years," CNN, 7 Mayıs 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://edition.cnn.com/2018/05/06/middleeast/lebanon-election-results/index.html>

52. Raphaël Lefèvre, "A New Direction for Lebanon's Muslim Brothers," Carnegie Middle East Center, 11 Şubat 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://carnegie-mec.org/diwan/62740>

53. A.g.e.

54. Jana al-Dhayby, "Al-Ayyubi to 'al-Modon': Thus the Islamic Group will respond to its electoral punishment," al-Modon, 13 Mayıs 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.almodon.com/politics/2018/5/13/%D9%87%D9%83%D8%Bo%D8%A7-%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%A7%D8%B9%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D8%A9-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%B9%D9%82%D8%A7%D8%A8%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D9%8A>

55. France 24, "Hezbollah claims victory, PM Hariri loses a third of seats in Lebanon's parliamentary vote," France 24, 7 Mayıs 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.france24.com/en/20180507-lebanese-prime-minister-hariri-future-movement-party-lost-third-seats-elections>

56. Chris Stephen, "The Tunisia quartet: how an impossible alliance saved the country from collapse," The Guardian, 8 Aralık 2015, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/08/tunisia-quartet-arab-spring-islamist-nobel-peace-prize>

57. Julius Dinstelhoff and Katrin Sold, "The Carthage Agreement Under Scrutiny," Carnegie Endowment for International Peace, 29 Kasım 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <http://carnegieendowment.org/sada/66283>

58. Middle Eastern Eye, "Ennahda leader Ghannouchi: 'We are Muslim democrats, not Islamists,'" Middle East Eye, 19 Mayıs 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.middleeasteye.net/news/ennahda-leader-gannouchi-we-are-muslim-democrats-not-islamists-1710821541>

59. A.g.e.

60. The Economist, "Tunisians are losing faith in the ballot box," The Economist, 18 Ocak 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/01/18/tunisians-are-losing-faith-in-the-ballot-box>

61. Tarek Amara, "Tunisia ruling coalition fails to agree on economic reforms, cabinet reshuffle," Reuters, 28 Mayıs 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.reuters.com/article/us-tunisia-politics/tunisia-ruling-coalition-fails-to-agree-on-economic-reforms-cabinet-reshuffle-idUSKCN1IT159>

62. Sondos Asem, "Tunisia's political deals: How new power bloc may shift government balance," Middle East Eye, 1 Ekim 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.middleeasteye.net/news/tunisia-%20alliance-government-power-nida-tounes-ennahda-essebsi-chahed-1897796065>

63. Deutsche Welle, "Tunisia: Low turnout as Ennahda party claims victory," Deutsche Welle, 7 Mayıs

2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.dw.com/en/tunisia-low-turnout-as-ennahda-party-claims-victory/a-43678089>

64. Intissar Fakir, "Morocco's Islamist Party: Redefining Politics Under Pressure," Carnegie Endowment for International Peace, 28 Aralık 2017, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://carnegieendowment.org/2017/12/28/morocco-s-islamist-party-redefining-politics-under-pressure-pub-75121>

65. The Economist, "As Morocco's economy slows, the jobless are getting restive," The Economist, 1 Mart 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/03/01/as-morocco-s-economy-slows-the-jobless-are-getting-restive>

66. Fakir, "Morocco's Islamist Party: Redefining Politics Under Pressure."

67. Maâti Monjib, "Record Gains for Morocco's Islamist Party," Carnegie Endowment for International Peace, 27 Ekim 2016, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://carnegieendowment.org/sada/64968>

68. Abdelfattah Naoum, "Morocco's PAM Under Pressure," Carnegie Endowment for International Peace, 8 Eylül 2017, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://carnegieendowment.org/sada/73049>

69. Hassan al-Ashraf, "A crisis of leadership strikes Moroccan parties: Justice and Development faces a test of Internal Democracy," Al-Arabi al-Jadid, 18 Eylül 2017, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.alaraby.co.uk/politics/2017/9/17/%D8%A3%D8%B2%D9%85%D8%A9-%D9%82%D9%8A%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%AA%D8%B6%D8%B1%D8%A8-%D8%A3%D8%AD%D8%B2%D8%A7%D8%A8%D8%A7-%D9%85%D8%BA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-3-1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B5%D8%A8%D8%A7%D8%AD-%D8%A3%D9%85%D8%A7%D9%85-%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A8%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84-%D8%AF%D9%8A%D9%85%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B7%D9%8A%D8%A9>

70. Bkz. Fakir, "Morocco's Islamist Party: Redefining Politics Under Pressure."

71. Othman Lahyani, "The Algerian Brotherhood decides to participate in the upcoming presidential elections," Al-Arabi Al-Jadid, 29 Ağustos 2018, Erişim Tarihi: 12 Aralık 2018, <https://www.alaraby.co.uk/politics/2018/8/29/%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D8%A7%D8%A6%D8%B1-%D9%8A%D9%82%D8%B1%D8%B1%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%82%D8%A8%D9%84%D8%A9>

YAZAR HAKKINDA

Nicholas Gjorvad, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi üzerine çalışan bir araştırmacıdır. Doktora derecesini Berlin'deki Freie Universität bünyesinde İslami Çalışmalar alanında tamamlamıştır.

ALSHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum; amacı, Şark bölgesi halklarının siyasi gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için tarafsız araştırmalar yapıp buna dönük uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeterek araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

    / SharqForum

 / Sharq-Forum

الشرق
منتدى
ALSHARQ FORUM